

DOI: 10.31866/2410-1311.36.2020.221061

УДК 930.85:17.022.1:929.731(37+38)

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В РИМСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Данилиха Наталія Романівна

Кандидат історичних наук,

ORCID: 0000-0003-3363-6198, e-mail: natalia.danylykha@ukr.net,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008

Для цитування:

Данилиха, Н.Р. (2020). Формування етичних цінностей в Римській імперії як культурологічний феномен. *Питання культурології*, (36), 166-176. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221061>.

Анотація

Мета статті – дослідження впливу культурно-психологічної мотивації на формування етичних цінностей в Римській імперії. У статті визначено основні чинники впливу внутрішнього та зовнішнього середовища Римської імперії на формування етичних цінностей римського імператора. Актуальним є формування комплексу ідей, уявлень та цінностей суспільства давнього Риму на основі синтезу різних культур, пропаганди, створення іміджу та реформи моралі. Методологія дослідження полягає у вивченні процесів розвитку античної традиції з позиції аналізу морально-психологічних мотивів. У дослідженні також були застосовані методи історизму, аналізу, синтезу, структурний та проблемно-хронологічний для вивчення механізмів формування римського менталітету доби правління Августа. Наукова новизна. З'ясовано еволюцію формування етичних цінностей та реконструйовано систему цінностей, якими керувалася римська еліта. Висновки. Вважаємо, що уявлення про римлян як військових стратегів в сучасному сенсі, які керувалися при прийнятті рішень оцінкою військової, політичної і економічної інформації, є ілюзією, створеною римською пропагандою. Тому основним чинником, що дозволяє з'ясувати еволюцію механізмів функціонування зовнішньої політики імперії, є вивчення проблем формування римського менталітету доби правління Августа. Доведено, що впродовж I–II ст. н. е. відбувся синтез елліністичної та римської літературної традиції, основними етичними рисами якої стала грецька «універсальність» та римська «стабільність». Відкритість для культурних контактів римських інтелектуалів сприяла формуванню таких етичних цінностей, як: гідність, скромність, постійність, схильність до самозречення. Наголошено, що на засадах змішаного устрою основними світоглядними позиціями стають «велика рівність» та реформа моралі, яка може бути проведена тільки керівником (імператором), здатним відновити державу в умовах кризи, внаслідок власних громадянських та моральних чеснот. В її основі лежала турбота про статус та

«гідність» імперії. Тому, дії римлян потрібно трактувати з позиції «великої стратегії», яка являє собою комплекс політичних ідей, уявлень та цінностей.

▪ **Ключові слова:** римський імператор; етичні цінності; римське суспільство; менталітет; історична традиція

▪ Вступ

Центральне місце у формуванні менталітету етносоціальних уявлень займають образи власної та інших етнічних груп. Саме вони складають головний зміст етнічної ідентифікації як когнітивно-мотиваційне ядро само-свідомості (Стефаненко, 1999, с. 242). Етнічні стереотипи мають емоційно-оціночний характер, криються в підсвідомості і не завжди піддаються логічному поясненню. При цьому, саме менталітет правлячих еліт стає вирішальним чинником у відносинах на рівні держав. І хоча політичні погляди правлячих еліт можуть суттєво відрізнятися від реальних інтересів більшості населення, але вона може нав'язати своїх позиції використовуючи механізм пропаганди. Якщо в попередніх історико-філософських уявленнях його інтерпретація була в зародковому стані і підмінялася загальними схемами економічної та історико-культурної теорії, то тепер, можемо стверджувати, що позиція цих схем має суттєві недоліки.

Для розуміння сучасних процесів актуальним є реконструкція формування системи цінностей римської еліти, адже зміна державного ладу, синтез різних культур, використання пропаганди (до речі, блискуче вигаданого саме першим римським імператором), створення іміджу, реформа моралі, «велика рівність» та «велика стратегія» – усе це є комплексом ідей, уявлень та цінностей суспільства давнього Риму.

Впродовж XX ст. існувало хибне модерністське намагання розкривати політику Римської імперії через тезу про складну геополітичну гру. З'являються розвідки, в яких, на основі аналізу різноманітного кола джерел, проводиться комплексний аналіз впливу географічних, військово-стратегічних, економічних та морально-психологічних мотивів під час прийняття політичних рішень керівництвом імперії в період принципату (Mattern, 1999). Проте вже наприкінці століття ряд науковців справедливо стверджував, що весь період розвитку I ст. засвідчує лише боротьбу за збереження іміджу держави (Mattern, 1999, р. XI–XII).

Так, наприкінці 90-х років XX – початку XXI ст. з'являються дослідження, присвячені міжгруповій ворожості у взаєминах різних народів і культур, протистоянню і взаємопроникненню античної цивілізації та варварського світу з його самобутньою культурою, еволюції світобачення і понять в епоху римського панування (Никишин, 1999; 2002). Розглядається формування в освічених греко-римських колах уявлень про те, яким має бути найкращий принцепс, й про імператорську владу загалом (Вержбицкий, 2003; Шалимов, 2000).

Однак, недостатньо вивченими залишаються питання формування римського менталітету доби правління Августа та його вплив на механізми функціонування зовнішньої політики імперії.

■ Мета статті

Метою роботи є розгляд впливу культурно-психологічної мотивації на формування етичних цінностей Римської імперії. Методологія дослідження полягає у вивченні процесів розвитку античної традиції з позиції аналізу морально-психологічних мотивів. У дослідженні був використаний принцип історизму який дозволив простежити еволюцію механізмів формування римського менталітету доби правління Августа. Крім того, застосовано методи аналізу та синтезу, структурний та проблемно-хронологічний методи для визначення основних чинників впливу внутрішнього та зовнішнього середовища Римської імперії на формування етичних цінностей римського імператора. А також впливу географічних, військово-стратегічних, економічних та морально-психологічних мотивів під час прийняття політичних рішень керівництвом Римської імперії в період принципату. Наукова новизна – з'ясувати еволюцію формування етичних цінностей для розуміння поведінки римлян на міжнародній арені, а також реконструювати систему цінностей, якою керувалася римська еліта.

■ Виклад матеріалу дослідження

Культурологічним феноменом світогляду римської аристократії є реальна «двомовність» менталітету в добу Пізньої Республіки (йдеться про поєднання давньогрецької та римської інтелектуальної спадщини, й, у першу чергу – філософії і красномовства), основними рисами якого є «універсальність та стабільність» (Солдатова, 1998, с. 50).

Так, наприкінці I ст. до н. е. римська знать почала активно відвідувати культурні центри грецької філософської думки, де здобувала освіту, переважно, у сфері літератури, філософії та риторики, а не в галузі економіки, політичної науки чи військової теорії. Згадаємо хоча б Октавіана Августа, який разом з Марком Віпсанієм Агриппою починали свою кар'єру з отримання грецької освіти. Таким чином впродовж I–II ст. н. е. відбувся синтез римської та елліністичної літературної традиції.

Водночас, на думку справжнього грецького «інтелектуала» (Macmullen, 1991, р. 423; Бобровникова, 2001, с. 8) Полібія, який був переконаний, що елліни «перевершують всі інші народи» (Полибий, 1890), переваги римлян над еллінами полягали в їхньому моральному праві володарювання над іншими етносами. Тож, стає зрозумілим «Чому римляни зуміли підкорити так багато народів? Чому світ потрапив в руки римлян?» (Walbank, 1963). Ідеї Полібія продовжив давньогрецький історик, філософ та географ Посидоній з Апамеї (Сирія) (бл. 135–51 рр. до н. е.). Він вважав, що загальна моральна деградація людства є символом розриву матеріального та духовного. Власне тільки історія може призупинити сповзання до загальної космічної катастрофи. Тому, втіленням стабільності було римське панування і визнання процесу розпаду елліністичних держав. Політики (наприклад, Рутілій Руф або Помпей за Посидонієм) та історики могли подолати природний шлях до занепаду і взяти участь у встановленні справедливого миру (Long, 1977, р. 173–199). Посидоній часто порівнює особистість з людською спільнотою. І якщо раціональні афекти можна вгамувати за допомогою логосу та волі, то історія, яка сприймалася Посидонієм аксіологічно,

може виступати як засіб приборкання варварів, що мають і чесноти, й пороки (Хазина, 2002, с. 231–232). Однак, катастрофа (всесвітня пожежа) все ж неминуча. До неї веде циклічність історії. Єдиною втіхою для людини залишається безсмертя душі, яка здатна перероджуватися. Наголосимо, що цей «стоїчний мудрець», який стояв у витоків уяви про роль особистості в історії (Степанова, 2001, с. 36–38) суттєво вплинув на формування римського менталітету. В науці доведено, що його думки відбилися у творах Страбона, Цицерона, Тіта Лівія, Тацита, Діодора Сицилійського, Аппіана (Reinhardt, 1921, s. 3–19; Malitz, 1983, s. 60).

В основі грецької літературної традиції лежить філософський аналіз суспільних явищ. Зокрема, у I ст. до н. е. Полібій, Посидоній та Діодор Сицилійський прагнуть примирити грецьку інтелектуальну еліту з необхідністю кооптації в культурне середовище нової держави і заклали традицію взаємостосунків з країною переможців. Наступне покоління грекомовних авторів (I ст. н. е.) почало втілювати цю ідею в своїх наукових дослідженнях (Стабон, Плутарх, Діон Хризостом), яке завершилося у II ст. зближенням позицій греко- та латиномовної ідей. В працях Арріана, Аристіда, Аппіана та Діона Кассія ми вже бачимо пропагандистське обґрунтування миролюбної політики як вищої мети римської держави. Розвиток цих теоретичних ідей завершився правлінням «ідеального» імператора – Марка Аврелія, який і сам був представником грекомовної історичної традиції, хоча і не зовсім відповідав цим критеріям.

Своєю чергою, римська традиція також представлена значною кількістю джерел. Однак, вона: по-перше, не пов'язана із стоїчним філософсько-історичним підґрунтям, хоча багато з римських істориків та літераторів отримали прекрасну освіту і були обізнані з основними філософськими течіями доби еллінізму; по-друге, погляди римлян впливали з завдань внутрішньополітичної практики і до певної міри були детерміновані цією залежністю. І, нарешті, ця група джерел не тільки веде приховану дискусію з грекомовною традицією, а й активно включається до роздумів щодо розбудови образу «ідеального імператора».

Разом з тим, римські автори екстраполювали поточні завдання імперської ідеології, що не обов'язково передбачала заботи проти варварів, заснованих на дихотомії цивілізації та варварства (Vivo, 2001, pp. 83–214). Ця лінія для римлян була підсвідомо болючою і греки знайшли для римлян вихід, висунувши ідею про те, що вони перебрали на себе цивілізаторську місію щодо варварів (Veune, 1979, p. 1–27). Проте, римські інтелектуали усвідомлювали роль греків у вибудові власної самоідентифікації і тим самим відчували свою меншовартість. Психологічно це пояснюється тим, що побутова культура селянства Італії та жителів урбанізованої Греції не завжди співпадала (Petrochilos, 1974, pp. 35–53). При цьому римляни були менш схильними до сприйняття власної винятковості, і тому більш відкритими для культурних контактів.

Першим вклад у формування засадничих рис римського менталітету зробив Марк Туллій Цицерон, який вважав, що розквіт держави залежить від наявності двох чинників: *mores et viri*. Тому для відновлення держави в умовах кризи потрібна, передовсім, реформа моралі, яка може бути проведена тільки керівним діячем, здатним виконати таке завдання внаслідок власних громадян-

ських та моральних чеснот – *rector rei publicae* або *rector civitatis*. Міркуючи про засади змішаного устрою Цицерон на перше місце ставить «велику рівність» (*aequabilitas magna*) і тільки потім переходить до «міцності» (*firmitudo*). Це, безумовно, не рівність в галузі майнових відносин або здібностей, а, скоріше, рівність прав, що передбачає певну градацію «за чеснотою». Переваги змішаного політичного устрою, на думку Цицерона, лежать в етичних засадах держави і відображають ідею справедливості (Vogt, 1963, s. 57). Таку державу ніщо не може зруйнувати, окрім фатальних помилок її керівників. Таким чином, вчення про найкращий державний устрій (де йдеться про змішування деяких елементів «простих форм»), як і вчення про природне право (де підкреслюється ідея соціальної спільності і природного прагнення людей один до іншого) стали теоретичним обґрунтуванням пропагандистських гасел, які застосовував Цицерон у своїй політичній практиці (Утченко, 1994, с. 174). Наголосимо, що позиція Цицерона була не тільки його особистою, а й відображенням римської громадської думки та політичної свідомості того часу, а також початком формування менталітету еліти постреспубліканського часу.

Ідея «всесвітньої» та «споконвічної» держави, яка розроблялася ще ранніми римськими стоїками, отримала найбільший розвиток в епічних картинах «Енеїди» Вергілія, де Август виконує вже всесвітньо-історичне передбачення, даруючи закони всьому «колу земель», оберігаючи підкорених, та примушує коритися «пихатих».

Формування справжнього еталона римських чеснот стає ідеалом Тіта Лівія, а на першому місці виступають римська гідність, скромність, постійність, схильність до самозречення, тобто ті якості, які й Цицерон вважав головними для ідеального римського громадянина. Саме вихвалення цих якостей, як засобу здобуття світового панування складає основу праці історика (Малеин, 1923, с. 95–96). Тому ці політологічно-психологічні засади вносять елемент дидактики в твір, як це підкреслюють деякі вчені, критикуючи Лівія за брак науковості у викладі історичних подій (Модестов, 1888, с. 531–535; Mommsen, 1864, s. 289; Таїне, 1874). Проте інші говорять про обґрунтування вічності Риму, римського народу, претензій римлян на світове панування на підставі історичного розвитку, що з давнини за волею богів привів Рим до ролі гегемона у всьому Середземномор'ї (Кнабе, 1993, с. 594).

Нові штрихи вносить Корнелій Тацит, який помічає, що ідеологія імперії та офіційна пропаганда культу імператорів вплинули на позбавлення рис публічності у політиці. Тепер справи розв'язання зовнішньополітичних проблем перейшли з сенату до особистого оточення принцепса, де були наявними непрофесійність, прагнення здобути особисту прихильність, або реалізувати свою ворожість до імператора. Кулуарний характер управління та відсутність доступної документації відтепер обмежують освіченість, а недолік державного досвіду еліти призводить до поверхового розуміння подій. При цьому, правда стає неможливою через атмосферу брехні, створену імператорською пропагандою.

Таким чином, основними розбіжностями між представниками двох традицій є сприйняття суспільного блага. Загальне (або суспільне) благо Сенека та Пліній розуміють передусім як благо римської громади, а Діон – як благо підлеглих

взагалі. Що ж стосується конкретного змісту поняття «суспільне благо» – в цьому всі сходяться, розуміючи його, як законність і правопорядок, безпеку, чесноту та добробут громадян (Шалимов, 2000, с. 147). Економічну досконалість переходу від демократії до монархії обґрунтовує Агріппа, який вважає, що лише остання здатна забезпечити витрати держави, особливо військові. Справедливо відзначаючи, що основним принципом існування демократії є добровільна участь громадян у внесках та податках.

Ще однією характеристикою діяльності всієї Ранняї імперії був принцип моральності правителя. Саме цю рису підкреслювали всі мислителі, розглядаючи добродійність правителя як необхідну умову, проте не для гармонії соціального ансамблю, а відповідно до мистецтва управління. Правитель серед багатьох пасток повинен керуватися своїм власним розумом; тільки вмючи керувати собою, він здатен відповідним чином керувати іншими. Такий принцип був характерним для діяльності всіх принципів. Наприклад, тотожність порад Агріппи та Мецената, а також філософських роздумів Марка Аврелія. Сенс цієї функції демонструє порада Плутарха правителю дати «душі прями правила», щоб потрібним чином спрямувати свій *ethos* (образ думок, поведінку).

■ Висновки

Отже, впродовж I–II ст. н. е. відбувся синтез елліністичної та римської літературної традиції, основними етичними рисами якої стала грецька «універсальність» та римська «стабільність». Проте, римські інтелектуали, усвідомлюючи вплив греків у вибудові власної самоідентифікації, певною мірою, відчували свою меншовартість, хоча й були менш схильними до сприйняття особистої винятковості, і тому більш відкритими для культурних контактів.

Доведено, що на засадах змішаного устрою основними світоглядними позиціями стають «велика рівність» та реформа моралі, яка може бути проведена тільки керівником (імператором), здатним відновити державу в умовах кризи, внаслідок власних громадянських та моральних чеснот. Ідеалом для римського громадянина виступають: гідність, скромність, постійність, схильність до самозречення.

Таким чином, антична літературна традиція не лише вплинула на мотиви поведінки римлян, а й на усю еволюцію римської політики. В її основі лежала турбота про статус та «гідність» імперії. Символічні прояви поваги та підкорення ворогів стають метою політики, натомість зухвалість чи образа – негайними та законними підставами для війни. Острах та помста стали інструментами підтримки іміджу держави, а стратегія визначалася моральними та психологічними мотивами. Однак, це не означає, що її можна назвати «ірраціональною» або «неефективною». Її треба сприймати інакше – з морально-психологічного аспекту: народи розділяють не ріки, гори або укріплення, а відчуття страху. Оборона базувалася на переконанні у невідворотності відплати, яка завжди мала бути максимально агресивною і супроводжувалася вторгненнями, репресіями і навіть геноцидом. І якщо не можна передбачити час нападу, то можна здійснити превентивний удар або пряме вторгнення. Таку експансію вважали «справедливою» та «необхідною», а прояви слабкості вважалися недостойними. Таке

відношення знаходимо в системі цінностей римського суспільства, де *honos* («чеснота»), *fama* («слава»), *dignitas* («гідність»), *maiestas* («велич») склали основу. Тому, не вірно трактувати дії римлян як «агресивні» або «захисні», більш точно їхню сутність передають такі поняття, як образа та помста, терор та повага, а власне «велика стратегія» являє собою комплекс політичних ідей, уявлень та цінностей.

■ Список використаних джерел

- Бобровникова, Т. А. (2001). *Повседневная жизнь римского патриция в эпоху разрушения Карфагена*. Молодая гвардия.
- Вержбицкий, К. В. (2003). Новая книга по проблемам идеологии императорского Рима. В Э. Д. Фролов (Ред.), *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира* (Вып. 2, с. 351–363). Издательство СПбГУ.
- Кнабе, Г. С. (1993). Рим Тита Ливия – образ, миф и история. В Тит Ливий, *История Рима от основания города* (Т. 3, с. 590–655). Наука.
- Малеин, А. И. (1923). *"Золотой век" римской литературы: (эпоха Августа)*. Наука и школа.
- Модестов, В. И. (1888). *Лекции по истории римской литературы*. Издание Л. Ф. Пантелева.
- Никишин, В. О. (1999). *Чужеземцы в произведениях Цицерона, Цезаря и Саллюстия (к вопросу о сущности римского "шовинизма" в I в. до н.э.)* [Диссертация кандидата исторических наук, Москва].
- Никишин, В. О. (2002). Эллины, римляне и варвары: эволюция понятий в эпоху римского владычества. *Ставропольский альманах общества интеллектуальной истории*, 2, 149–155.
- Полибий, (1890). *Всеобщая история* (Ф. Г. Мищенко, Пер.). Книжное издательство.
- Солдатова, Г. У. (1998). *Психология межэтнической напряженности*. Смысл.
- Степанова, А. С. (2001). К вопросу о парадоксах философии истории Посидония. В *Жебелевские чтения-3*, Тезисы докладов научной конференции, Санкт-Петербург, 29–31 октября 2001 г. (с. 36–38). Центр антиковедения СПбГУ.
- Стефаненко, Т. Г. (1999). *Этнопсихология*. Институт психологии РАН, "Академический проект".
- Утченко, С. Л. (1994). Политико-философские трактаты Цицерона ("О государстве", "О законах"). В Цицерон Марк Тулий, *Диалоги* (с. 153–174). Наука.
- Хазина, А. В. (2002). Традиции пиров в "Истории" Посидония: этический аспект историописания. В Э. Д. Фролов (Ред.), *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира* (с. 221–232). Издательство СПбГУ.
- Шалимов, О. А. (2000). *Образ идеального правителя в Древнем Риме в середине I – начале II в. н. э.* Институт всеобщей истории.
- Long, A. A. (1977). Freedom and determinism in the Stoic theory of human action. In *Problems in Stoicism* (pp. 173–199). London.
- Macmullen, R. (1991). Hellenizing the Romans (2nd Century BC). *Historia*, Bd. XL, Hft. 4, pp. 419–438.
- Malitz, J. (1983). *Die Historien des Poseidonios*. Zetemata. Monographien zur klassischen Altertumswissenschaft, no. 79. C. H. Beck.

- Mattern, S. P. (1999). *Rome and the enemy: Imperial strategy in the principate*. University of California.
- Mommsen, Th. (1864). Die patricischen Claudier. *Romische Forschungen*, 1, 278–265.
- Petrochilos, N. K. (1974). *Roman Attitudes to the Greeks*. Athens.
- Reinhardt, K. (1921). *Poseidonios*. München.
- Taine, H. (1874). *Essai sur Tite Live*. Paris.
- Veyne, P. (1979). The Hellenization of Rome. *Diogenes*, 106, 1–27.
- Vogt, J. (1963). *Ciceros Glaube an Rom*. Darmstadt.
- Vivo, A. de. (2001). L'idea di Roma e L'ideologia dell 'Imperialismo in Tacito. In F. Giordano, *L'idea di Roma nella Cultura Antica* (pp. 183–214). Roma.
- Walbank, F. W. (1963). Polybius and Rome's Eastern Policy. *JRS*, 53, 8–11.

References

- Bobrovnikova, T. A. (2001). *Povsednevnyaya zhizn' rimskogo patritsiya v epokhu razrusheniya Karfagena [Daily life of a Roman patrician during the destruction of Carthage]*. Molodaya gvardiya [in Russian].
- Khazina, A. V. (2002). Traditsii pirov v "Istorii" Posidoniya: eticheskii aspekt istoriipisaniya [Traditions of feasts in the "History" of Posidonius: the ethical aspect of historical writing]. In E. D. Frolov (Ed.), *Mnemon. Issledovaniya i publikatsii po istorii antichnogo mira [Mnemon. Research and publications on the history of the ancient world]* (pp. 221–232). Izdatel'stvo SPbGU [in Russian].
- Knabe, G. S. (1993). Rim Tita Liviiya – obraz, mif i istoriya [Rome Titus Libya – image, myth and history]. In Tit Livii, *Istoriya Rima ot osnovaniya goroda [History of Rome from the founding of the city]* (Vol. 3, pp. 590–655). Nauka [in Russian]
- Long, A. A. (1977). Freedom and determinism in the Stoic theory of human action. In *Problems in Stoicism* (pp. 173–199). London [in English].
- Macmullen, R. (1991). Hellenizing the Romans (2nd Century BC). *Historia*, Bd. XL, Hft. 4, pp. 419–438 [in English].
- Malein, A. I. (1923). *"Zolotoi vek" rimskoi literatury: (epokha Avgusta) [The "Golden Age" of Roman Literature: (Age of Augustus)]*. Nauka i shkola [in Russian]
- Malitz, J. (1983). *Die Historien des Poseidonios [Die historien of the poseidonios]*. Zetemata. Monographs on classical antiquity, no. 79. C. H. Beck [in German].
- Mattern, S. P. (1999). *Rome and the enemy: Imperial strategy in the principate*. University of California [in English].
- Modestov, V. I. (1888). *Lektsii po istorii rimskoi literatury [Lectures on the history of Roman literature]*. Izdanie L. F. Panteleva [in Russian].
- Mommsen, Th. (1864). Die patricischen Claudier. *Romische Forschungen*, 1, 278–265 [in English].
- Nikishin, V. O. (1999). *Chuzhezemtsy v proizvedeniyakh Tsitserona, Tsezarya i Sallyustiya (k voprosu o sushchnosti rimskogo "shovinizma" v I v. do n.e.) [Foreigners in the works of Cicero, Caesar and Sallust (on the question of the essence of Roman "chauvinism" in the 1st century BC)]* [PhD Dissertation, Moskva] [in Russian].
- Nikishin, V. O. (2002). Elliny, rimlyane i varvary: evolyutsiya ponyatii v epokhu rimskogo vladychestva [Greeks, Romans and Barbarians: Evolution of Concepts in the Era of Roman Dominion]. *Stavropol'skii al'manakh obshchestva intellektual'noi istorii*, 2, 149–155 [in Russian].

- Petrochilos, N. K. (1974). *Roman Attitudes to the Greeks*. Athens [in English].
- Polybius. (1890). *Vseobshchaya istoriya [World History]* (F. G. Mishchenko, Trans.). Knizhnoe izdatel'stvo [in Russian].
- Reinhardt, K. (1921). *Poseidonios*. München [in English].
- Shalimov, O. A. (2000). *Obraz ideal'nogo pravatelya v Drevnem Rime v seredine I – nachale II v. n. e. [The image of the ideal ruler in Ancient Rome in the middle of the 1st – the beginning of the 2nd century AD]*. Institut vseobshchei istorii [in Russian].
- Soldatova, G. U. (1998). *Psikhologiya mezhetnicheskoi napryazhennosti [Psychology of interethnic tension]*. Smysl [in Russian].
- Stefanenko, T. G. (1999). *Etnopsikhologiya [Ethnopsychology]*. Institut psikhologii RAN, "Akademicheskii proekt" [in Russian].
- Stepanova, A. S. (2001). K voprosu o paradokсах filosofii istorii Posidoniya [To the question of the paradoxes of the philosophy of history of Posidonius]. In *Zhebelevskie chteniya-3 [Zhebel readings-3]*, Abstracts of the Scientific Conference, St. Petersburg, October 29–31, 2001 (pp. 36–38). Tsentr antikovedeniya SPbGU [in Russian].
- Taine, H. (1874). *Essai sur Tite Live [Essai on Tite Live]*. Paris [in French].
- Utchenko, S. L. (1994). Politiko-filosofskie traktaty Tsitserona ("O gosudarstve", "O zakonakh") [Cicero's political and philosophical treatises ("On the State", "On the Laws")]. In Tsitseron Mark Tullii, *Dialogi [Dialogues]* (pp. 153–174). Nauka [in Russian].
- Verzhbitskii, K. V. (2003). Novaya kniga po problemam ideologii imperatorskogo Rima [New book on the problems of the ideology of imperial Rome]. In E. D. Frolov (Ed.), *Mnemon. Issledovaniya i publikatsii po istorii antichnogo mira [Mnemon. Research and publications on the history of the ancient world]* (Iss. 2, pp. 351–363). Izdatel'stvo SPbGU [in Russian].
- Veyne, P. (1979). The Hellenization of Rome. *Diogenes*, 106, 1–27 [in English].
- Vogt, J. (1963). *Ciceros Glaube an Rom [Ciceros belief in Rome]*. Darmstadt [in Italian].
- Vivo, A. de. (2001). L'idea di Roma e L'ideologia dell'Imperialismo in Tacito [L'idea di Roma and L'ideologia dell'imperialismo in Tacito]. In F. Giordano, *L'idea di Roma nella Cultura Antica [The idea of Rome in the Ancient Culture]* (pp. 183–214). Roma [in Italian].
- Walbank, F. W. (1963). Polybius and Rome's Eastern Policy. *JRS*, 53, 8–11 [in English].

THE ETHICAL VALUES FORMATION IN THE ROMAN EMPIRE AS A CULTURAL PHENOMENON

Nataliia Danylykha

PhD in History,

ORCID: 0000-0003-3363-6198, e-mail: natalia.danylykha@ukr.net,

Ivan Franko Lviv National University,

Lviv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to study the influence of cultural and psychological motivation on the formation of ethical values in the Roman Empire. The article identifies the main factors

of influence of the internal and external environment of the Roman Empire on the formation of moral values of the Roman Emperor. It is relevant to form a system of Ideas, notions and values of the ancient Rome society based on the synthesis of different cultures, propaganda, image building and moral reform. The research methodology consists in studying the evolution processes of the ancient tradition under moral and psychological appeals analysis. The study also applied the methods of historicism, analysis, synthesis, structural and problem-chronological to study the mechanisms of formation of the Roman attitudes under the Augustus' reign. The scientific novelty is to find out the evolution of the ethical values formation and reconstruct the system of values that guided the Roman elite. Conclusions. We believe that the idea of the Romans as war planners in the modern sense, who were guided in decision-making by the assessment of military, political and economic information, is an illusion created by Roman propaganda. Therefore, the main factor that allows us to find out the evolution of the mechanisms of functioning of the Empire's foreign policy is the study of the problems of forming the Roman mentality during the reign of Augustus. It is proved that during the first and second centuries AD, there was a synthetic process of the Hellenistic and Roman literary traditions, the main ethical features of which were Greek "universality" and Roman "stability". The openness to cultural affairs by Roman intellectuals promoted the formation of such moral values like dignity, modesty, constancy, and a propensity to self-denial. It is noted that under a mixed constitution, the prominent worldviews are "great equality" and moral reform, which can only be carried out by a leader (Emperor) who is able to restore the state in a down economy following his own civil and moral qualities. It was based on concern for the status and "dignity" of the Empire. Therefore, the actions of the Romans should be interpreted from the point of view of the "great strategy", which is a complex of political ideas, notions and values.

Keywords: Roman Emperor; ethical values; Roman society; attitudes; historical tradition

ФОРМИРОВАНИЕ ЭТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В РИМСКОЙ ИМПЕРИИ КАК КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Данилиха Наталия Романовна

Кандидат исторических наук,

ORCID: 0000-0003-3363-6198, e-mail: natalia.danylykha@ukr.net,

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,

Львов, Украина

Аннотация

Цель статьи – исследование влияния культурно-психологической мотивации на формирование нравственных ценностей в Римской империи. В статье определены основные факторы влияния внутренней и внешней среды Римской империи на формирование нравственных ценностей римского императора. Актуальным является формирование комплекса идей, представлений и ценностей общества древнего Рима на основе синтеза различных культур, пропаганды, создания имиджа и реформы морали. Методология исследования заключается в изучении процессов развития античной

традиции с позиции анализа морально-психологических мотивов. В исследовании также были применены методы историзма, анализа, синтеза, структурный и проблемно-хронологический для изучения механизмов формирования римского менталитета эпохи правления Августа. Научная новизна. Выяснено эволюцию формирования этических ценностей и реконструировано систему ценностей, которыми руководствовалась римская элита. Выводы. Считаем, что представление о римлянах как о военных стратегах в современном смысле, которые руководствовались при принятии решений оценкой военной, политической и экономической информации, является иллюзией, созданной римской пропагандой. Поэтому основным фактором, позволяющим выявить эволюцию механизмов функционирования внешней политики империи, является изучение проблем формирования римского менталитета эпохи правления Августа. Доказано, что в течении I–II ст. н. э. произошел синтез эллинистической и римской литературной традиции, основными этическими чертами которой стала греческая «универсальность» и римская «стабильность». Открытость для культурных контактов римских интеллектуалов способствовала формированию таких нравственных ценностей, как: достоинство, скромность, постоянство, склонность к самоотречению. Отмечено, что на основе смешанного устройства основными мировоззренческими позициями становятся «большое равенство» и реформа морали, которая может быть проведена только руководителем (императором), способным восстановить государство в условиях кризиса, в результате собственных гражданских и нравственных качеств. В ее основе лежала забота о статусе и «достоинстве» империи. Поэтому, действия римлян нужно рассматривать с позиции «большой стратегии», которая представляет собой комплекс политических идей, представлений и ценностей.

■ **Ключевые слова:** римский император; этические ценности; римское общество; менталитет; историческая традиция